

Hem bezocht, vertelde zij hem, dat haar vader tijdens zijn leven de kaarten van Indië nooit aan iemand had willen laten zien om de personen, die deze buiten medeweten van de Compagnie voor hem gemaakt en hem verschaft hadden, niet in moeilijkheden te brengen. Na Laurens' dood had de Compagnie verschillende malen getracht deze delen voor een hoge prijs aan te kopen, maar jonkvrouw van der Hem had dit steeds geweigerd, omdat zij de atlas als geheel wilde bewaren.¹⁾

In zijn uitvoerige studie over de atlas van Van der Hem heeft Dr. Wieder de juistheid van dit verhaal in twijfel getrokken. Hij wijst er op, dat het vrijwel uitgesloten is, dat Van der Hem deze kaarten wél bezat en de Compagnie niet. Ook concludeert hij, dat de kaarten van Van der Hem en enkele andere van wie wij weten, dat ze tot de geheime atlas van de Compagnie behoorden, op dezelfde (verloren gegane) originelen teruggaan. Volgens Wieder is de enige oplossing van het raadsel, dat Van der Hem deze kaarten verkreeg met toestemming van de Compagnie en dat zij vervaardigd werden in de werkplaats van de kaartenmaker van de Compagnie, Joan Blaeu.²⁾ 't Is inderdaad mogelijk, dat Wieder gelijk heeft met zijn onderstelling en dat Agatha de zaak geheimzinniger voorgesteld heeft dan deze in werkelijkheid was. Het komt mij echter voor, dat er een andere oplossing is, waarbij de mededelingen van Agatha tóch in de grond juist zouden blijken. Zou het niet zo geweest zijn, dat Blaeu, wien men zijn relaties met Katholieken dikwijls verweten heeft, deze kaarten heimelijk en buiten medeweten van de Compagnie liet kopiëren voor zijn vriend en cliënt Van der Hem en hem geheimhouding oplegde over het feit, dat op deze wijze inbreuk gemaakt werd op het monopolie van de Compagnie? De pogingen om de kaarten na Van der Hem's dood aan te kopen, worden dan ook verklaarbaar. Eigenaardig blijft het, dat Van der Hem's kaarten niet voorkomen in het, overigens deerlijk gehavende archief van de Compagnie.

Laurens van der Hem overleed op 21 December 1678 en werd zes dagen later begraven in de Oude Kerk, waar zijn weduwe, die op 25 April 1697 stierf, op 1 Mei eveneens ter aarde besteld werd. De atlas kwam nu in het bezit van Agatha van der Hem, een „klopie”. Zij trachtte de atlas te verkopen, waarvoor de groothertog van Toscane haar vader inder tijd f 30.000.— geboden had. Een bod van de Franse gezant, comte d'Avaux, die f 20.000.— geven wilde, wees zij van de hand en vroeg f 50.000.—. Behalve de atlas had Agatha nog een deel van de schilderijenverzameling en enkele kostbare handschriften. Agatha van der Hem „geestelijk dochter op de Singel over de Doelen” overleed op 13 Juni 1712 en werd op 17 Juni in de Oude kerk begraven. Zoals gezegd, werden de schilderijen daarna verkocht. Haar erfgenaam was haar zuster Geertrui, die met haar man Jasper de Blois van Ginderdeuren op het slot Loenersloot woonde. Zij overleed als weduwe op 11 September 1725. Vermoedelijk voor rekening van haar erfgenamen werd de atlas in November 1730 door de boekhandelaar Adriaan Moetjens in Den Haag in veiling gebracht. Aan de „*Catalogue de la bibliothèque de feu Monsieur Laurens van der Hem où entre autres se trouve le magnifique Atlas qu'il avait assemblé avec une dépense vraiment royale . . . . .*” ging vooraf een brief van de geograaf Bruzen-la-Martinière, die een overzicht geeft van de atlas „le plus riche et le plus magnifique qui ait été mis en vente de mémoire d'homme”. Hierop volgt een nauwkeurige beschrijving van alle delen, blad voor blad, die 114 bladzijden in beslag neemt. Koper werd Prins Eugenius van Savoye voor f 22.000.—. Zijn erfgename, prinses Victoria van Saksen-Hildburghausen, verkocht zijn schitterende boekerij in 1737 aan de Weense Hofbibliotheek, thans Nationalbibliotheek.

Zo heeft dan het levenswerk van Laurens van der Hem ons land verlaten. Hoezeer dit te betreuren valt, er staat tegenover, dat deze unieke verzameling op deze wijze althans ontkomen is aan het lot, dat zovele dergelijke atlassen, die in het land bleven, getroffen heeft: gesloopt te worden en in stukken verkocht. In 1945 is er sprake van geweest, dat Van der Hem's atlas naar Nederland terug zou keren in ruil voor een kunstwerk, dat in Oostenrijk thuis hoorde. Er is helaas niets van gekomen. Maar al is de atlas ver weg, in ieder geval verdient de nagedachtenis van de Amsterdamse advocaat in ere gehouden

¹⁾ *Merkwürdige Reisen durch Niedersachsen, Holland und Engelland* (Ulm 1754) III p. 600—606.

²⁾ *Monumenta Cartographica V* (Den Haag 1933) p. 153—157. In dit werk worden de kaarten van de geheime atlas van de V.O.I.C. voor 't eerst beschreven en gereproduceerd.

te worden, aan wiens initiatief en onvermoeid verzamelen het te danken is, dat het cartografisch werk van de Oost-Indische Compagnie bewaard gebleven is en dat wij ons een aanschouwelijk beeld kunnen vormen van wat Hollandse energie en ondernemingsgeest in de 17e eeuw tot stand wisten te brengen.

H. DE LA FONTAINE VERWEY.

DE STADSKOLONIE NIEUWER-AMSTEL AAN DE DELAWARE RIVER IN NOORD-AMERIKA.

Het is aan de meeste Amsterdammers onbekend, dat de stad Amsterdam in vroeger jaren zelf een kolonie gehad heeft in Amerika. Het centrum van deze stadskolonie Nieuwer-Amstel was de gelijknamige plaats Nieuwer-Amstel, voorheen Fort Casimir, tegenwoordig New Castle genoemd.

Deze zomer zal het driehonderd jaar geleden zijn, dat New Castle als Fort Casimir door Pieter Stuyvesandt gesticht werd. Bij de feestelijkheden en op de tentoonstelling, die naar aanleiding hiervan te New Castle gehouden zullen worden, zal ongetwijfeld de belangrijke rol, die de stad Amsterdam een aantal jaren in de geschiedenis van deze stad gespeeld heeft, herdacht worden. In zeker opzicht kan de stad Amsterdam zich als de moederstad van New Castle beschouwen.

In 1623 werd de Delaware River door de Hollanders ontdekt en door hen de Zuidrivier genoemd. Ter bevestiging van hun gezag en als handelspost bouwden zij een fort Nassau genaamd, gelegen dicht bij de tegenwoordige stad Philadelphia. Deze streek bleef echter niet in hun ongestoord bezit. In 1638 rustten de Zweden een expeditie uit, bestaande uit twee schepen onder leiding van Pieter Minuit, voormalig directeur-generaal van Nieuw-Nederland. De Zweedse Compagnie, die deze uitrusting bewerkstelligde, was geen zuiver Zweedse onderneming. Een dergenen, die bij deze onderneming geïnteresseerd was, was Samuel Bloemaert, koopman te Amsterdam en bewindhebber van de West-Indische Compagnie. De vergunningen, die in 1630 en 1631 aan hem en aan Samuel Godin verleend werden om enige landstroken aan de Delaware River in exploitatie te nemen, zullen mede oorzaak geweest zijn, dat deze z.g. Zweedse expeditie, die voor een groot gedeelte uit Nederlanders bestond, aan de Delaware River vaste grond onder de voet kreeg. Ondanks de protesten van de directeur-generaal van Nieuw-Nederland werd aan de rechteroever van de Delaware River bij de Minquas Kill een fort opgericht, dat de naam „Christina” (nu Wilmington) kreeg. Ten opzichte van de controle op deze rivier en de belangrijke bonthandel met de Indianen lag dit fort gunstiger dan Fort Nassau. Deze Zweedse kolonie „Nieuw Zweden” kreeg enige jaren de tijd om tot ontwikkeling te komen. De politieke verhoudingen in Europa bekeerden de onderlinge verstandhouding tussen de Zweedse en Nederlandse kolonies in Amerika. Na de Vrede van Munster werden de min of meer bondgenootschappelijke betrekkingen tussen beide landen losser. In 1651 kreeg Pieter Stuyvesandt, de directeur-generaal van Nieuw-Nederland, opdracht om tot een grensregeling met de Zweden te komen. Hij benutte deze gelegenheid om de positie van de West-Indische Compagnie tegenover de Zweden te versterken. Fort Nassau werd gesloopt en in aansluiting daarop liet hij even beneden het Zweedse fort „Christina” het fort Casimir bouwen. Op 19 Juli 1651 kocht hij van de Indianen de landstreek aan de Delaware River, gelegen tussen Christina Creek en de monding van deze rivier bij Bombay Hook (Boompjeshoek). De controle op de Delaware River berustte nu weer bij de Nederlanders. Een nieuwe Zweedse gouverneur beviel deze beklemming echter niet en in 1654 maakte deze zich meester van Fort Casimir. Stuyvesandt was er de man niet naar om deze uitdaging niet aan te nemen. Een expeditie onder zijn leiding zette zich op Zondag 5 September 1655, na afloop van de godsdienstoefening, in beweging. Zonder slag of stoot werd de gehele Zweedse kolonie onder de voet gelopen.

Het ontbrak de West-Indische Compagnie echter aan de kasmiddelen, die nodig waren om de kolonie Nieuw-Nederland die steun te geven, die vereist was. De oorspronkelijke opzet was geweest om van Nieuw-Nederland een wingewest te maken, zoals in Oost-Indië. In

1614

de naburige Engelse en Franse kolonies werd echter een andere politiek gevolgd. De emigranten, die deze koloniën binnenstroomden (meestal ten gevolge van godsdiensttwisten en slechte economische omstandigheden) bevolkten deze landstreken meer en meer. De potentie, die hierdoor gevormd werd, bedreigde de Nederlandse kolonie. Het devies werd bevolken of ondergaan. Er moesten echter nog vele scherpe kanten van de oude politiek van de West-Indische Compagnie afgevijld worden, voordat de voorwaarden voor vestiging aldaar gunstig genoeg waren om voldoende aantrekkingskracht op emigranten uit te oefenen. De oorlog en het verlies van Brazilië en Guinea, alsmede de expeditie tegen de Zweden hadden de schuldenlast van de West-Indische Compagnie doen toenemen. De geneigdheid van Amsterdam om de Compagnie enig soulaas te verschaffen en economische overwegingen brachten het Stadsbestuur ertoe om met Bewindhebbers van de West-Indische Compagnie contact op te nemen. Men had reeds een idee over een eigen kolonie in Amerika. In de Vroedschapsvergadering van 12 Februari 1656 werden gecommiteerden benoemd om met Bewindhebbers van de kamer Amsterdam in overleg te treden. Deze wijzen de gecommiteerden erop, dat de directie van Nieuw-Nederland aan hen is overgelaten, hetgeen gunstig is voor de onderhandelingen. Over Nieuw-Nederland schrijven zij: „dat het climaet seer getempert en gesont is, 't eenemaal overeencomende met de humeuren van de ingeseten van dese landen, oock uijtter natuijre bequaem om allerhande Oosterse vruchten en gewassen te produceren, behalven de commoditeijt van negotie dewelcke in verscheijde respecten so met de naturellen van het land als de nabuijrige Engelse dagelijcx toeneemt.” Door ongelegenheid van zaken is de Compagnie niet in staat het bevolken van de kolonie genoegzaam te bevorderen. De emigranten moeten voor zich en hun goederen vrije overtocht hebben. Zij moeten een jaar onderhouden worden en voorzien van landbouwwerktuigen en zaaizaad. Reeds werd voorgesteld, dat de stad Amsterdam zijn kolonie zou vestigen aan de Zuidrivier (Delaware River) met het Fort Casimir (New Castle). Het land daar was wel goed, maar dun bevolkt. In de voorgaande bespreking was ook gedacht aan een stuk land, gelegen aan de Zuidrivier bij de forten Elsenburg en Nassau of aan de Noordrivier bij Fort Orange.

In de vroedschap van 3 Maart 1656 rapporteren burgemeesteren: „dat in Nieuw Nederlandt, ingevalle maer menschen genoeg van dese landen derwaerts aengesonden wierden, soude connen gevonden ende aengequeect werden allen 't gene jegenwoordig uijt Oosten vandaen comt, tot masten incluyt.” Voorts wijzen zij erop, dat de Compagnie het landbezit aldaar van de „wilde of inwoonders” gekocht had. De Raad „hoognoodig oordeelend dat de handel in dese constitutie der tijden in Nieuw-Nederlandt worde voortgeset, omme niet altoos ende alleen van d'Oostzee te dependeren” machtigt daarop Burgemeesteren en Theaurieren om met de Bewindhebbers te onderhandelen over de aankoop van een gedeelte land in Nieuw-Nederland.

De condities, waarop Amsterdam kolonisten aannam, die genegen waren zich in zijn kolonie aan de Delaware River te vestigen, zijn zeker aannemelijk te noemen. De stad zorgde voor scheepsgelegenheid voor de kolonisten en verzorgde hun overtocht, terwijl zij een jaar lang kleding en voeding genoten. Deze kosten zouden later verrekend worden. Hetgeen de kolonisten naar Amsterdam verscheepten, zou opgeslagen worden in een pakhuis van de stad en ten behoeve van de eigenaars verkocht worden. Ter verrekening van hun schuld zou van het zuivere revenue ten hoogste 10 % afgetrokken worden, terwijl de stad 2 % commissieloon in rekening zou brengen. De stad regelde hierbij ook het bestuur, de justitie en de verzorging van een schoolmeester. Bij toeneming van het aantal emigranten zou een predikant gezonden worden. Een smid, een wagenmaker en een timmerman zouden aldaar ten dienste van de kolonisten werkzaam zijn. De stad moest zorg dragen voor zaaizaad, bouwmaterialen, etc. De kolonisten kregen vrije houtkap, jacht en visserij. Mochten mineralen gevonden worden, dan zouden de kolonisten tien jaar de vrije beschikking hierover hebben.

De overeenkomst tussen het Stadsbestuur en de Compagnie werd 16 Augustus 1656 door de Staten-Generaal geratificeerd. De stad had hierdoor vele zorgen op zich genomen. In Fort Casimir, tot nog toe met de Compagnie soldaten bemand, moesten nu stadssoldaten gelegd worden. Als kapitein over de vijf en veertig stadssoldaten werd Martin Krijger

aangesteld, een man met enige ervaring in Nieuw-Nederland, die ook reeds aan de Zuidrivier geweest was. Luitenant werd Alexander d'Hinojossa, die verscheidene jaren in Brazilië gediend had. Tot directeur van de stadskolonie werd benoemd Jacob Alrichs, eveneens een man met Braziliaanse ervaring. Tot commissarissen en directeurs over de directie van de kolonie aan de Zuidrivier in Nieuw-Nederland werden door burgemeesteren aangesteld: de heren Coenraad Burgh (raad en oudschepen), Hendrik Roeters (oppercommissaris van de Wisselbank), Eduard Man, Isaac van Beeck, Hector Pietersz. en Joan Taijsspil. De stad moest echter ook in de zak tasten, evenals later nog zo vaak zou moeten geschieden. Ter bestrijding van de directe kosten voteerde de raad een bedrag van 25000 gulden. Toen men een aantal kolonisten bij elkaar had, werd het schip „Prins Maurits” gecharterd om kolonisten, directeur en soldaten over te brengen. Op 25 December 1656 ging dit schip met 129 koppen vanuit Texel zeil naar het beloofde land. Men voer in admiraalschap met de schepen „De Beer” en „De Geldersche Blom”. Door een storm uit elkaar geraakt, moest de „Prins Maurits” op eigen gelegenheid verder navigeren. Dit trof ongelukkig, want noch de schipper Dirck Cornelisz. Honingh, noch een der andere scheepsofficieren was ooit in Nieuw-Nederland geweest. Op 8 Maart 1657 strandde het schip op het voorland van Long Island. De passagiers, de bemanning en een deel van de lading konden aan land gebracht worden. Het schip was echter reddeloos verloren. Met enkele jachten kon een gedeelte van de geredde goederen naar de Manhattans vervoerd worden, maar hout, stenen, pannen, kalk, smidskolen e.d. moesten achtergelaten worden. Op Manhattan huurde men het schip „De Vergulde Bever”. Eerst op 16 April kon men weer onder zeil gaan en op 25 April 1657 stapte men aan land in de nieuwe kolonie.

Tevoren was reeds bepaald, dat Fort Casimir en de kolonie de naam Nieuwer-Amstel zouden dragen. In het Fort Amsterdam in Nieuw-Nederland werd op 12 April 1657 het landbezit met Fort Casimir aan de Delaware River door Pieter Stuyvesandt getransporteerd aan Jacob Alrichs, optredend namens de Burgemeesteren van Amsterdam. Dit was het zelfde land, dat op 19 Juli 1651 door Stuyvesandt van de Indianen gekocht was. Jacob Alrichs schrijft op 8 Mei vanuit „Fortresse Nieuwer-Amstel” aan Burgemeesteren van Amsterdam, dat hij op 25 April kolonie en fort in bezit genomen had. Met hem waren 125 zielen. De 38 soldaten met de kapitein en de luitenant arriveerden op 1 Mei in de kolonie, komend over land van Manhattan. De medegebrachte goederen moesten in tenten opgeslagen worden.

Hierna werd een vijftwintigtal erven van 30 × 180 voeten door Jacob Alrichs aan de kolonisten uitgegeven. Bij aankomst woonden aldaar 20 huisgezinnen, meest Zweden en 5 à 6 huisgezinnen van onze natie. Het fort verkeerde in een vervallen toestand. Het gemis van de materialen, die of verloren of op Long Island achtergelaten waren, deed zich direct gevoelen. Na twee jaar was Alrichs huis nog maar voor een derde gedeelte met pannen bedekt. De voeding werd aangevuld met hertenvlees. In die jaren werden daar duizenden herten geschoten. Reeds spoedig had men echter een tekort aan z.g. droge victualie. Het stadsmagazijn had vele improductieve klanten. De soldaten met vrouwen en kinderen (soms met dienstmeisjes) waren onvoordelige klanten. Er kwamen echter geregeld kolonisten aan. In October 1658 schrijft Alrichs: „hier (Nieuwer-Amstel) sijn nu omtrent 600 zielen, daeronder veel harich volck daer men genoeg mede te stellen heeft.” Het gehalte der binnenkomende emigranten was niet al te best. „Veele die hier comen sijn soo arm als wormen en luij daerbij.” Er kwamen betrekkelijk weinig personen, die bekwaam waren om landbouwwerk te verrichten. Het Stadsbestuur stuurde nu Aalmoezeniersweeskinderen naar de kolonie. Deze kinderen kwamen te pas en werden alle besteed. Men kon echter geen kinderen onder de vijftien jaren oud en kinderen die te zwak waren gebruiken. Met de stadskolonie ging het niet voorspoedig. Missoogst, zware regenval, ziekte en het optreden der Engelsen veroorzaakten een verloop. In 1658 waren door de heersende koorts ongeveer 100 personen gestorven, waardoor vele gezinnen onverzorgd waren achtergebleven. In Augustus 1659 stonden er 110 huizen en enige publieke gebouwen. Het aantal goede boeren werd slechts op drie gesteld. Verder waren er totaal 137 ambachtslieden (van wie de meeste hun werk niet verstonden), 70 militairen en 300 vrouwen en kinderen overgekomen.

Een en ander ging de stad geld kosten. De rekeningen, die men met vele kolonisten had lopen, werden nooit betaald. Eind 1660 had de stad Amsterdam reeds voor ruim 150.000 gulden verleend aan subsidies. Men zag zich daarom genoodzaakt de condities met de kolonisten te veranderen. Het door de kolonisten genoemde „gezegende jaar”, waarbij de kosten voor kleding en consumptie voor een jaar werden voorgeschoten, werd beperkt. Om de kosten gedekt te krijgen moest de stad voor hetgeen naar haar kolonie vervoerd werd een opgeld van 50 % berekenen. Wanneer men geen schulden meer had aan de stad, was men vrij om de producten (bont uitgezonderd) te verhandelen waarheen men goeddunkte. De stadscommissarissen waren ervoor beducht, dat de kolonisten erop uit zouden zijn, dat zij de schapen „ende dese stadt de verckens scheren sullen.”

Uit een kostenberekening, die men in 1659 maakte, blijkt, dat het verschil tussen de kosten van vervoer per schip, dat men zelf huurde of per particulier schip niet groot was. Meestal vervoerde men echter met particuliere schepen. Daar deze berekening ook om andere redenen van belang is, is deze achter dit artikel afgedrukt.

Er werd een kerkje gebouwd, waar Ds. Eeverardus Welius als predikant kwam (hij overleed 9 December 1659). De in 1661 gekochte klok van 242 pond, geleverd door Jan Moors, is kennelijk voor dit kerkje bestemd. Het ijzerwerk voor een zaagmolen met 24 zagen werd in 1662 met het schip „De Purmerlanderkerck” naar Nieuwer-Amstel vervoerd. Voor het werven van kolonisten werden de condities voor vestiging in de stadskolonie aangeplakt in de Betuwe of de Veluwe. Na het overlijden van Jacob Alrichs (overleden New Castle 30 December 1659) werd Alexander d'Hinojossa directeur van Nieuwer-Amstel. De verdrietelijkheden, die de stad ondervond met haar kolonie, hebben geleid tot een bespreking, waarbij voorgesteld werd om het geheel weer aan de Compagnie over te doen. Deze kon echter die last niet op zich nemen. Het gevolg hiervan was, dat de stad het probleem beter ging aanpakken. Er werd meer gelet op de kwaliteit der emigranten. De Compagnie van zijn kant moest enige concessies doen en het grondgebied van de kolonie werd behoorlijk uitgebreid. Op 22 December 1663 werd aan de stad getransporteerd de gehele Zuidrivier (Delaware River) van de monding af tot zover de rivier reikte. Landinwaarts ten Oosten tot 14 K.M. vanaf de rivier en ten Westen tot de grenzen van de Engelse kolonie Maryland. Dit omvat de gehele staat Delaware en een gedeelte van de staten New Jersey en Pennsylvania. Ook het Fort Altena, vroeger genoemd Fort Christina (nu Wilmington) kwam in het stadsgebied te liggen.

Op 9 Juni 1662 accordeerde de stad met Pieter Cornelisz. Plockhoy, die met 25 meest Doopsgezinde families naar de stadskolonie zou gaan. Zij verkregen een lening van 2500 gulden en vertrokken naar Whorekill (het vroegere Swaanendael) om daar hun Utopia te stichten. Het schijnt, dat de stadskolonie in deze jaren zijn kinderziekten min of meer te boven is gekomen. De stad droeg niet meer geheel alleen de exploitatie van Nieuwer-Amstel. De stadscommissarissen over de kolonie participeerden nu zelf ook in hetgeen overgezonden werd. Zij en de stad zouden ieder voor de helft overal deel in hebben. In de het laatst toegezonden cargasoenen nam de stad echter maar voor een vierde part deel. Dit wijst er wel op, dat er van de kant der insiders, de stadscommissarissen, vertrouwen bestond in de rentabiliteit van de stadskolonie.

In September 1664 werd Nieuw-Nederland en ook de stadskolonie Nieuwer-Amstel door de Engelsen veroverd. Daar d'Hinojossa niet zonder meer voor hen wilde bukken, werd de stad geplunderd. Het fort werd bestormd en de stadssoldaten werden in gevangenschap weggevoerd. In December 1665 schrijft de voormalige directeur d'Hinojossa, dat hij door de door hem geboden tegenstand al zijn goederen heeft verloren, terwijl Stuyvesant door zijn vrijwillige overgave al zijn goederen heeft behouden. Het enige recht, door de stad aan de kolonisten geschonken, was dat zij bij vestiging in Amsterdam op aanvraag het poortrecht van de stad Amsterdam verkregen.

Het stadsbelang.

Het stadsbestuur is er zich altijd van bewust geweest, dat het welvaren van de stad gegrondvest is op de handel, de koopmanschap. In goede tijden heeft de stedelijke regering nooit

geschroomd om een actieve handelspolitiek te voeren. Wanneer door het spel der economische krachten veranderingen optraden, werd geprobeerd de bakens te verzetten. Met het stichten van de stadskolonie Nieuwer-Amstel zat niet de bedoeling voor om meer macht te verkrijgen. „Ende dewijl de regieringe van Amsterdam niet en heeft eenig insicht, om eenige autoriteit off macht uyt te setten buytenslants, maer haer insicht alleen streckt tot voortzettinge van de commercie twelck de ziel is van desen staet” schrijft men in een rapport. Ook kan men niet zeggen, dat de stad daar zijn improductieven poogde kwijt te raken, want slechts een gering percentage der kolonisten was Amsterdamer. Reeds in de eerste vroedschapsresoluties wordt de verwachting uitgesproken, dat men van daar die producten zou krijgen, die tot dan toe vrijwel alleen uit het Oostzeegebied aangevoerd werden. Daardoor zou men op twee markten kunnen kopen en in het eigen gebied niet belast worden met allerlei ongeden en onafhankelijk zijn van vreemde potentaten.

In Zweden was in 1654 de krijgshaftige Karel X op de troon gekomen als opvolger van Koningin Christina. Een onenigheid met Polen was de reden dat Karel Polen binnentrok en daardoor het gehele Oostzeegebied in opschudding bracht. Denemarken moest het tegen hem afleggen. De Poolse vlakten, de korenschuur van het Westen, dreigden afgesloten te worden. Amsterdam zag zich bedreigd in zijn belangrijkste handelstak, de Oostzeehandel, en greep daarom de gelegenheid aan zich onafhankelijk te maken van het Oostzeegebied. In een brief van de stadscommissarissen aan de directeur Jacob Alrichs lezen wij: „de bevordering van de cultuure der landen het voornaemste ja 't eenichste oogemerck waeromme dese stadt die colonie aldaar heeft gestablieert.” Juist toen de eerste belangrijke tarweverschepingen naar Amsterdam plaats zouden hebben, werd de kolonie door de Engelsen onder de voet gelopen.

Vanuit Nieuw-Nederland is ook hout verscheept. De eerste houtladingen, die hier aankwamen van Nieuwer-Amstel, waren echter slecht. De opbrengst bedroeg nog niet de helft van de vrachtkosten. De transportkosten van verschepingen uit Nieuw-Nederland waren aanmerkelijk hoger dan van die uit het Oostzeegebied. Vooral voor massagoederen als hout en graan is de hoogte van de vrachtprijs belangrijk. Het blijft de vraag, of men voor deze artikelen behoorlijk met het Oostzeegebied had kunnen concurreren. De door hen verkregen vrijheid om vanuit Nieuw-Nederland met dichterbij gelegen havens te handelen, was zeker voor de kolonisten van belang.

Bij het toenemen van de bevolking kreeg men een behoorlijk consumptiegebied voor manufacturen, wijnen, e.a. Voor hun inval werd met de Engelsen vrij veel handel gedreven. Men verkocht hun manufacturen tegen tabak. Langs deze weg kwam de tabak uit de Engelse koloniën rechtstreeks hier ter markt. De stad had zelf een brouwerij in Nieuwer-Amstel, waar een door de Engelsen geliefd dik bier werd gebrouwen.

Het vergroten van de stadskolonie had ten doel met betrekkelijk weinig kosten een grotere productie te verkrijgen. Verscheidene Zweedse nederzettingen kwamen hierdoor in de stadskolonie te liggen en de handel op de Engelse koloniën werd hierdoor vergemakkelijkt. Dit laatste was echter een steen des aanstoots voor het Engelse bestuur.

Onder de kolonisten, die in de laatste jaren naar Nieuwer-Amstel emigreerden, bevonden zich o.a. Finnen. Het min of meer getolereerd zijn van de Lutherse godsdienst in de oude Zweedse nederzettingen was van belang voor hen. In de laatste jaren was men soepeler gaan optreden inzake godsdienstoefening van niet-Calvinisten, wat verschillende emigranten, ook uit de Engelse koloniën aantrok. Wellicht heeft bij de vergroting van de stadskolonie mede voorgezeten, dat er juist buiten zijn oude gebied koper en andere mineralen gevonden werden.

Voor de handel was de aanvoer van het bont van veel belang. De aangevoerde otter- en vossen-pelzen werden over Hamburg naar Duitsland verhandeld. Voor de handel op Rusland waren de bevers een der voornaemste artikelen. Men maakte daar in Rusland kastoerwol van en deze wol werd weer over Amsterdam naar Frankrijk verkocht.

De politieke lijn, die in de ontwikkeling van de stadskolonie in die acht jaren te bespeuren is, is die van het geregeld meer opzij schuiven van de West-Indische Compagnie. Het verlies van Nieuw-Nederland heeft geen enkele ontwrichting in het economisch leven hier te lande teweeggebracht. Hoewel van toenemende betekenis was het economisch

belang op het tijdstip van de overgave niet groot. Met negen à tien schepen per jaar is het scheepsverkeer aan te geven. De stadskolonie is vermoedelijk in totaal door een tiental schepen bezocht.

S. HART.

Bijlagen.

Anno 1659 Adij 27 Junij in Amsterdam ¹⁾.
 Calculatie van tgeene sal comen te bedragen het transporteeren ende overvoeren met een schip daertoe te huijren, van 100 zielen coloniërs en andere ambachtslyuden nae deses statscolonie in Nieu-Nederlandt mitsgaders tgeene voor althans daernevens dienende te worden gesonden, te weten:
 Aen vivres ofte montkosten voor 100 koppen int overvoeren na de Colonie (volgens het 3 articul in de conditie, waerbij de stad presenteert de transportpenningen bij forme van verschet te sullen betalen) gereeckent voor den tijt van 3 maanden tegens 6 stuyvers daeghs . . . . . f 2700.—
 Aen Coopmanschappen tot inhandeling van bestiael ²⁾ (ten hooghsten noodich, alsoo sonder hetselve de cultuyre der landen niet en can werden bevordert) de somme van . . . . . f 1500.—
 Aen cleedinge ende commoditeijten voort magasin als anders ³⁾ (alsoo deselve ten minsten aen de soldaten moeten werden uytgerijckt op reeckeninge van hare maendtgelden, 't welk geschiet met 50 percento advance voor dese stad, wordende tselve oock in dier voegen bij de compagnie gepractiseerd) de somme van . . . . . f 1800.—
 Aen materialen, ammonitie ende andere cleijnichheden ⁴⁾ (noodich soo tot het maecken van publicque, en andere gebouwen, als defentie der ingesetenen) de somme van . . . . . f 2500.—
 Aen vracht voor een schip tot vervoeringe vant volck ende behoeften voor 6 maanden vast à f 900.— ter maendt . . . . . f 5400.—
 f 13900.—

Nota tegens de laeste post moet werden gereeckent de vracht die 't voorschreven schip uyt Nieu-Nederlandt herwaerts aen soude connen maecken int overbrengen van particuliere goederen.

Ende als wanneer geen schip daertoe specialijck wierde gehuijrt, ende men het volck ende de behoeflichkeiten met een particulier schip conde over transporteren, soo soude hetselve comen te kosten als volcht:
 Aen cost ende transportgelden van 100 coppen door malcandere tot 30 guldens . . . . . f 3000.—
 Aen coopmanschappen tot inhandeling van bestiael als vooren . . . . . f 1500.—
 Aen cleedinge en commoditeijten voort magasin als ander utsupra . . . . . f 1800.—
 Aen materialen, ammonitie etc. utsupra . . . . . f 2500.—
 Aen vracht van de voorschreven goederen over te brengen . . . . . f 1200.—
 f 10000.—

Literatuur.

Als belangrijkste bron moet genoemd worden een drietal delen van de „Documents relative to the Colonial History of the State of New York, Albany 1856, Vol. I, Albany 1858, Vol. II, Albany 1877, Vol. XII. De beide eerste delen zijn bewerkt door John Romeyn Brodhead en hierin zijn opgenomen vertalingen van de desbetreffende acten uit het Algemeen Rijksarchief te 's-Gravenhage en het Gemeente-Archief te Amsterdam. De opgenomen stukken uit het Gemeente-Archief hebben vrijwel uitsluitend betrekking op de stadskolonie. Deze stukken zijn uit: Arch. Burg. Portef. Handel No. 4 — Nieuw-Nederland; Rekeningen en verscheidene stukken rakende de stadskolonie; Resolutieboeken van de Vroedschap; Munimentregister van de Raad; Groot Memoriaal en Gemene Missiven.

Voorts zijn van belang:

Dr. A. Eekhof — De Hervormde Kerk in Amerika (1624—1664), 's-Gravenhage, 1913, Dl. I. blz. 246—267.

De Gemeente Nieuwer-Amstel aan de Zuid-Rivier.

en B. H. Wabeke — Dutch Emigration to North America (1624—1860), New York, 1944, blz. 52—60.

AMSTELODAMIANA.

De Nederlandse Bank heeft het plan een *nieuw gebouw aan de Oude Turfmarkt* te zetten, waartoe o.a. het pakhuis met klokgevel op no. 141 en de woonhuizen met halsgevels op de nos. 143 en 145 — het laatste in 1642 gebouwd door Philippe Vingboons — zouden sneuvelen. Het is niet de eerste bedreiging van dit bekoorlijke stadsbeeld aan de Oude Turfmarkt, dat tevens een fraaie afsluiting vormt van het gezicht uit de Vijzelstraat in de richting van de Munt. In ons maandblad van Maart 1929 — waar men ook een afbeelding van deze op de Monumentenlijst staande en door A. A. Kok gerestaureerde gevels kan vinden —

¹⁾ G. A. Amsterdam, Arch. Burg. Portef. Handel No. 4. Nieuw-Nederland.

²⁾ Dit bestond uit Vlaams linnen, smaldoek, anijswater, borstwater, schoenen en hemden.

³⁾ o.a. bestaande uit vetleren schoenen, kousen, hoeden, Engelse en rode mutsen, laken, duffels en baai.

⁴⁾ o.a. bestaande uit sloten, trekzagen, ijzeren potten en ketels, ijzer, staal, dakpannen, klinkerstenen, kalk, buskruit en smidskolen.

schreef de Balbian Verster o.a.: „Met het oog op een groote uitbreiding heeft de Nederlandsche Bank reeds sedert jaren zich geleidelijk het bezit verzekerd van een aantal huizen op de Oude Turfmarkt in de richting van de Nieuwe Doelenstraat. Daarbij behoorden ook het vroegere St. Bernardus-gesticht en daernevens de drie perceelen 141, 143 en 145. Blijkens een zoogenaamde besloten prijsvraag hebben een radicale slooping en de bouw van een geheel nieuwe uitbreiding, eens n het voornemen gelegen, maar gelukkig is daarvan niets gekomen. Dat de groote bankinstelling aan iets dergelijks tegenwoordig niet meer denkt, wordt bewezen door de thans voltooide herstelling van de drie huizen”. Wij vertrouwen dat de huidige directie, evenals haar voorbeeldige voorgangers, nog tijdig van haar onbaatzuchtige liefde voor Amsterdams stadsschoon zal getuigen door wijziging van de plannen!

Volgens „De Telegraaf” van 10 Mei 1951 heeft de Gemeente het uitstekende plan de twee vervallen *synagogen der Nederlands Israëlietische Gemeente aan het Jonas Daniël Meyerplein* zo mogelijk tot museum in te richten. Alleen spoedig ingrijpen — moge de zuinigheid de wijsheid hier nu eens niet bedriegen! — kan deze bouwwerken voor algehele ondergang behoeden.

Het interieur van het *achttiende-eeuwse huis Herengracht 258* ging door sloping totaal verloren. Het feit, dat het huis op de Monumentenlijst staat, heeft slechts de voorgevel kunnen redden!

Het nieuwe *gebouw van de Raad van Arbeid* — ontworpen door wijlen architect C. J. Blaauw en opgetrokken onder leiding van wijlen architect H. J. van der Veen, later van Prof. Ir. H. T. Zwiers — aan het Rhijnsplein kwam begin Mei 1951 gereed.

Het *orgel van de voormalige Hersteld Evangelisch Lutherse kerk aan de Kloveniersburgwal* (zie Amstelodamiana Februari 1951) is voor f 33.000.— verkocht aan de Ned. Hervormde Gemeente te Arnhem, waar het in de Eusebiuskerk wordt geplaatst. Amsterdams grootste orgel ging hiermede voor de stad verloren.

De *gevelsteen „De verlooren Arbeid”* uit de Wolvenstraat 32 (zie Amstelodamiana Februari 1951) is thans geschonken aan het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap, evenals de *gevelsteen „De ouwe wilde wolf”* uit het eveneens gesloopte huis Wolvenstraat 30.

Met waardering maken wij melding van het polychromeren van de *gevelsteen „Het Wapen van Amsterdam”* op Rusland 26 en de uit 1726 daterende *gevelsteen „D. Balck”* aan de N.Z. Kolk 18. Voorbeelden ter navolging! Het verdient aanbeveling in zulke gevallen eerst advies in te winnen bij de „Commissie tot behoud van gevelstenen en bouwfragmenten” van het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap (p/a Rijksmuseum).

De in 1938 door Pieter Starreveld vervaardigde *gevelsteen van een ouderwetse papiermaker* — een der schaarse moderne voorbeelden — verhuisde December 1950 met de vroegere bewoner van Muzenplein 3 naar Zuidlaan 37 te Aerdenhout.

In antwoord op desbetreffende vragen delen wij mede dat de *poes aan de gevel van Rokin 134* geen bijzondere betekenis heeft: zij werd enige jaren vóór de laatste oorlog in een Franse badplaats gekocht en in navolging van een daar heersend gebruik aan de gevel bevestigd.

S. v. W.

TENTOONSTELLING „RONDON HET REMBRANDTHUIS”.

Ter gelegenheid van het op 10 Juni 1951 te herdenken veertigjarig bestaan van het Rembrandthuis is in dit museum door de heer A. M. van de Waal en de custos, de heer M. Muller, een topografische tentoonstelling „Rondom het Rembrandthuis” ingericht. Van de inzenders voor deze van 10 Juni t/m 15 Juli geopende tentoonstelling noemen wij o.a. het Gemeente Archief, het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap, de Portugees-Israëlietische Gemeente en Mr. Chr. P. van Eeghen, voorzitter van de Stichting Rembrandthuis. Gedurende deze tentoonstelling worden regelmatig rondgangen georganiseerd, waarvan men de